

УДК 341.1/8

ORCID ID 0000-0002-1399-6738

DOI <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2020-2-7-80-86>

Мікічурова Ольга Володимирівна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри господарського та транспортного

права, юридичного факультету

Інституту управління, технологій та права

Державного університету інфраструктури

та технологій,

м. Київ, Україна

АФРИКАНСЬКА СИСТЕМА ТА МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. Стаття присвячена регіональній Африканській системі та механізмам захисту прав людини. В статті досліджуються історичні етапи становлення та розвитку Африканської системи захисту прав людини. Зокрема, приділяється увага прийняттю Африканської хартії прав людини і народів, утворенню та діяльності Африканської комісії з прав людини, Африканського суду з прав людини і народів, також його компетенції та особливостям діяльності. Зазначається також роль Організації Африканської єдності в процесі розвитку за затвердження механізмів захисту прав людини на Африканському континенті.

Ключові слова: права людини, Африканська хартія прав людини і народів, Африканська комісія з прав людини і народів, Африканський суд з прав людини на народів, Організація Африканської єдності.

Annotation. The article is devoted to the regional African system and mechanisms for the protection of human rights. The article examines the historical stages of formation and development of the African human rights system. In particular, attention is paid to the adoption of the African Charter on Human and Peoples' Rights, the establishment and operation of the African Commission on Human Rights, the African Court of Human and Peoples' Rights, as well as its competences and specifics. The role of the Organization of African Unity in the development process for the approval of human rights mechanisms on the African continent is also noted. According to the results of the study, the author concludes that today the system of human rights protection on the African continent is still in its infancy. African human rights mechanisms have a number of features in comparison with European or American ones, and their harmonization is a difficult task. The African Court of Human Rights has been in force since 1998, with the adoption of the African Charter on Human and Peoples' Rights, which has wider jurisdiction than its European and American counterparts. Africa's judicial system is still being reformed to expand the jurisdiction of the African Court of Human and Peoples' Rights. In 2014, the next stage of its reform took place. Thus, the jurisdiction of the Court was expanded to deal with criminal cases, in particular, the crime of genocide, aggression,

crimes against humanity, war crimes, as well as ten other crimes under the Malabo Protocol. Another innovation is immunity from prosecution for officials of states, which is contrary to the Rome Statute and the Statute of the African Union. These amendments will enter into force upon ratification of the Protocol by all States Parties.

Key words: human rights, the African Charter on Human and Peoples' Rights, the African Commission on Human and Peoples' Rights, the African Court of Human Rights on Nations, the Organization of African Unity.

Постановка проблем. Розвиток системи та механізмів захисту прав людини на Африканському континенті є на сьогодні найменш дослідженим з поміж інших регіональних систем захисту прав людини, отже потребують додаткової уваги науковців. Не дивлячись, на універсальність правових норм із захисту прав людини та наявність імперативної норми міжнародного права – Принципу захисту прав та основних свобод людини, на кожному континенті країни пройшли свій шлях розвитку та побудови регіональної системи та структури захисту прав людини. Дослідження особливостей розвитку Африканської системи прав людини є актуальним та важливим питанням як в контексті універсального розвитку галузі захисту прав людини, так і в регіональному розрізі, і саме цьому присвячена дана стаття.

Метою дослідження є дослідження розвитку Африканської системи та механізмів захисту прав людини в історичній ретроспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням окремих аспектів даної теми займалися такі вчені як: Нгатеїо Аконі Шані Павел, Диалло Сираба, Ясир О.А., Гомеш Ф., Колосов Ю.М., Абашидзе А.Х., Орошану В.В., Слинько А.А., Карташкін В.А., Муравйов В.І., Влялько І.В. та інші вітчизняні на зарубіжні науковці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Захист прав людини завжди мав універсальний характер, проте на різних континентах процес імплементації відповідних норм та розвиток регіональних механізмів захисту прав людини відбувався нерівномірно. Так, на Африканському континенті судовий механізм захисту прав людини взяв свій початок ще в 1961 році на конгресі Африканських юристів в Лагосі. [1]. Конгрес закликав лідерів Африканських держав до створення регіональної судової інституції за подобою Європейського суду з прав людини, що розглядала б питання захисту прав людини в Африці. На ньому було прийнято Декларацію «Закон Лагос», що здійснила значний вплив на розвиток прав людини на Африканському континенті. Варто зазначити, що дана ініціатива на початку не отримала підтримку з боку глав держав і урядів Організації Африканської Єдності (далі - ОАЕ) попередниці Африканського Союзу передусім через невідповідність західних культур і стандартів африканським реаліям. Вони наголошували, що африканська правова культура багато в чому відрізняється від міжнародного права, яке ближче до європейської правової культури та тяжіли до поваги африканських правових традицій, які віддають перевагу політичному врегулюванню конфліктів, ніж судовому. Крім того, в той час Африканські країни тільки отримали незалежність і були

заклопотані економічними питаннями та боротьбою з дискримінацією більше ніж правами людини.

Через декілька років в Дакарі в 1967 році пройшов ще один конгрес африканських юристів. Конгрес розглянув питання невід'ємності прав людини: право на працю, свободу асоціації, захисту прав людини проти адміністративного свавілля. В результаті цієї конференції було відновлено пропозицію Лагоського конгресу про створення регіональної системи захисту прав людини. Проте, цього разу мова йшла не про створення суду, а про Міжафриканську комісію з прав людини з консультативним статусом і правом давати рекомендації.

У 1969 році чергова серія конференцій була організована в Каїрі (Єгипет). Учасники конференції одноголосно підтримали створення Африканської комісії з прав людини з наступними функціями: «а) освіти та інформації, б) дослідження, в) консультативні послуги, г) організація системи освіти і присудження стипендій» [2].

На початку 70-х років міжнародна комісія юристів мобілізує африканських лідерів навколо проекту Африканської хартії прав людини. Після тривалого періоду дискусій, переговорів та консенсусу на основі резолюції Асамблеї глав держав і урядів ОАЄ було прийнято рішення щодо розробки Африканської конвенції (хартії) з прав людини. Варто зазначити, що це стало дійсно історичним рішенням і в зв'язку з цим, була знову організована в Дакарі (Сенегал) з 18 листопада по 8 грудня 1979 сесія незалежних африканських експертів для розробки проекту конвенції (хартії) про права людини. У результаті напруженої десятиденної роботи експерти виробили текст, що складається з преамбули і 65 статей, що відображають політичну та ідеологічну реальність держав - членів ОАЄ, а також історичні традиції африканських народів.

Проте, на зустрічі в Банжулі (Гамбії) в 1980 році учасники сесії зіткнулися з розбіжностями з боку представників держав з приводу деяких пунктів проекту Африканської хартії [3]. Так, наприклад, Лівія посилалась на норми Корану як на обґрунтування непотрібності Суду з прав людини. В результаті чого прийняття Хартії було поставлено під загрозу. З огляду на незначні результати першої сесії делегатів урядів, Рада міністрів ОАЄ була змушена скликати другу сесію з 7 по 21 січня 1981 р., яка виявилася більш успішною.

У 1981 році в Кенії відбувалась нова конференція для розгляду хартії, скликана Генеральним секретарем ОАЄ. Сесія завершилася схваленням остаточного тексту Хартії з 68 статтями, а також преамбулою. В результаті Кенійської сесії 28 червня 1981 р. без обговорення була прийнята Африканська хартія прав людини і народів, яка вступила в силу 21 жовтня 1986 р. Ця дата стала «Африканським днем з прав людини»[1].

Незважаючи на те, що офіційно Африканська хартія прав людини і народів була прийнята в Кенії, проте, через активну участь президента Гамбії в її ухваленні делегати вирішили назвати її в честь столиці Гамбії. Таким чином, вона отримала назву «Банжувської хартії».

Створення Африканського суду відбувалось на початку 90-х років. В рамках ОАЕ тема про захист прав людини отримала загальне визнання і стала часто проголошуватись.

Єдиним механізмом, створеним відповідно до Хартії з метою спостереження за виконанням державами-учасниками своїх зобов'язань в сфері захисту прав людини є Африканська комісія з прав людини і народів. На відміну від європейських і міжамериканських конвенцій з прав людини, Африканська хартія не передбачала створення суду. Суд був замінений комісією, основними офіційними завданнями якої, крім виконання інших функцій, які можуть бути призначені Конференцією глав держав і урядів Африканського союзу, стали захист прав людини і народів, заохочення цих прав і тлумачення Африканської Хартії прав людини і народів. Комісія почала свою роботу 2 листопада 1987 р. За час свого існування Африканська комісія з прав людини і народів зіграла дуже важливу роль у заохоченні, тлумаченні та захисті прав, закріплених у Хартії. Наприклад, Комісія внесла величезний внесок в затвердження прав корінних народів в Африці, з її активною участю був прийнятий Протокол про права жінок. Однак, незважаючи на всі її зусилля щодо захисту прав людини в Африці, рішення Африканської комісії носять виключно рекомендаційний характер і для африканських держав ніякої юридичної сили не мають, а деякі політичні діячі зазначають, що фактично вони не працюють.

Більшість авторів вважають, що відсутність обов'язкової сили в рішеннях Африканської комісії з прав людини і народів, а також продовження масових і систематичних порушень прав людини на Африканському континенті і хронічна безкарність винних у скоєнні цих злочинів стали основними рушійними силами для прийняття рішень про створення більш ефективних механізмів захисту в якості Африканського Суду [4].

Таким чином, після декількох років переговорів, вищий орган Організації Африканської Єдності (далі - ОАЕ) в особі Конференції глав держав і урядів 15 червня 1994 р в Тунісі ухвалив резолюцію AHG/Res.230(XXX), в якій закликав генерального секретаря ОАЕ скликати нараду урядових експертів з метою розгляду способів підвищення ефективності Африканської комісії, в тому числі шляхом створення Африканського суду з прав людини і народів.

Відповідно до вищезгаданої резолюції, з 6 по 12 вересня 1995 року Генеральний секретар скликав нараду урядових експертів в Кейптауні (Південна Африка). За підсумками даної зустрічі, експерти з правових питань взяли проект протоколу до Африканської Хартії прав людини і народів про заснування Африканського Суду (далі - Протокол). За проханням Ради Міністрів країн-учасників ОАЕ були проведені ще дві наради урядових експертів в 1997 році. Їх результатом стало прийняття Радою Міністрів в грудні 1997 року рекомендації наступного змісту: «Нарада прийняла до відома роботу експертів з правових питань та Африканської комісії ... і заявляє, що вона повністю задоволена проектом протоколу таким як він є на даний момент. Таким чином, одноголосно рекомендує прийняти проект протоколу на конференції міністрів юстиції і генеральних прокурорів» [5].

В грудні 1997 року, була також проведена конференція міністрів юстиції, де знову було розглянуто проект протоколу про створення Африканського суду. Конференція остаточно прийняла проект протоколу, і рекомендувала його також Раді міністрів і Конференції глав держав і урядів ОАЄ для розгляду і прийняття.

Таким чином, на своїй 34-й сесії, що пройшла з 8 по 10 червня 1998 року, Конференція глав держав і урядів ОАЄ офіційно схвалила рекомендацію Ради Міністрів. На цій же сесії був відкритий для підписання новий Протокол до Африканської хартії про створення Африканського суду з прав і народів. Із присутніх країн на цій сесії 30 держав-членів ОАЄ підписали Протокол.

Отже, процес розвитку захисту прав людини на Африканському континенті розвивався слідом за Європейським та Американським континентами і в 1998 році було створено Африканський суд з прав людини на народів разом з ухваленням Африканської хартії з прав людини та народів.

Варто зазначити, що Протокол про заснування Африканського Суду вступив в силу через 6 років після його прийняття, 25 січня 2004 року, після закінчення тридцяти днів з дня здачі на зберігання документів про ратифікацію або приєднання всіма державами учасниками [6].

Станом на січень 2016 р. тридцять африканських держав ратифікували Протокол. З них лише вісім держав підписали спеціальну декларацію про визнання юрисдикції Суду.

В порівнянні з Європейським і Міжамериканським судами щодо захисту прав людини, компетенція Африканського Суду базується на принципі згоди сторін, тому крім ратифікації Протоколу державам пропонують також зробити заяву, що дозволяє фізичним особам і неурядовим організаціям безпосередньо звертатися в Африканський суд з прав людини і народів для захисту їх прав.

На відміну від Європейського та Міжамериканського судів, які забезпечують захист прав, що містяться тільки в їх правових інструментах, Африканський суд з прав людини і народів має більш широкую компетенцію, та поширюється не тільки на порушення прав людини, які були йому направлені на виконання положень Африканської хартії, а також на підставі будь-яких інших документів в сфері прав людини, ратифікованих державами. Суд має юрисдикцію щодо всіх справ і суперечок, представлених йому щодо тлумачення і застосування Африканської хартії прав людини і народів, Протоколу та інших відповідних документів про права людини, ратифікованих країною учасницею. Африканський суд також може дати консультативні висновки по кожному юридичному питанню щодо різних конвенцій про права людини, за винятком питань, якими вже займається Комісія.

Крім цього, Африканський суд має унікальну структуру, оскільки вона не ділиться на секції, його рішення приймаються більшістю голосів, вони остаточні і оскарженню не підлягають. Суд складається з одинадцяти суддів, які є громадяни держав-членів Африканського Союзу та обираються строком на шість років і можуть бути переобрані тільки один раз. Голова і заступник голови обираються на дворічний термін. Суд має канцелярію, яка складається з головного секретаря, заступника секретаря та інших посадових осіб. Перші засідання Суду пройшли з 2 по 5 липня 2006 року.

Після багатьох рішень про відмову в прийнятті до розгляду скарг у зв'язку з тим, що в Протоколі не передбачено пряме звернення фізичних осіб і неурядових організацій в Суд без спеціальної декларації держав-учасників про визнання юрисдикції Суду, своє перше рішення по суті справи Африканський Суд виніс 14 червня 2013 року.

У червні 2014 року на саміті Африканського союзу в Малабо (Екваторіальна Гвінея) було розглянуто питання про реформування Африканського суду з прав людини і народів. Істотних змін зазнала організаційна структура і компетенція Суду [1].

Так, компетенція Суду була розширена за рахунок розгляду кримінальних справ, зокрема, злочину геноциду, агресії, злочинів проти людяності, воєнних злочинів, а також десять інших злочинів згідно з положенням статті 28А даного Протоколу Малабо. Слід зазначити, що якщо Протокол Малабо вступить в силу, то в порівнянні з Європейським і Міжамериканським судами із захисту прав людини, він стане першим в світі регіональним судом щодо захисту прав людини, наділеним міжнародною кримінальною юрисдикцією. Також з'являється ще одна додаткова секція - секція з міжнародних кримінальних справ та кабінет обвинувача в складі одного прокурора і двох заступників. Проте, незважаючи на те, що секція з міжнародних кримінальних справ схожа з МКС творці Протоколу Малабо вирішили не повністю копіювати положення Римського Статуту. Таким чином, несподіванкою стало надання згідно зі статтею 46А Протоколу Малабо імунітету від судового переслідування главам Африканських і урядів, а також іншим посадовим особам під час виконання ними їх функцій. Щодо цього, представники міжнародних організацій зазначають, що включення даної статті не є обґрунтованим, адже жертви злочинів не зможуть претендувати на досягнення справедливості, якщо посадовці винні в злочинах будуть наділені імунітетом. Крім цього, вона протирічить стандартам в сфері захисту прав людини, закріпленим в Римському статуті (ст. 27) та засновницькому акту Африканського союзу (ст. 4). На сьогодні Протокол підписали лише 11 держав учасниць. Він набере чинності після його ратифікації п'ятнадцятьма державами учасницями.

Висновки. Отже, на сьогодні система захисту прав людини на Африканському континенті ще знаходиться на стадії становлення. Африканські механізми захисту прав людини в порівнянні з Європейськими чи Американськими мають ряд особливостей, а їх узгодження є складною задачею. З 1998 року діє Африканський суд з прав людини та народів, що був створений разом з ухваленням Африканської хартії з прав людини та народів та має більш широку компетенцію у порівнянні з Європейським і Американським аналогами. Судова система Африки досі реформується в бік розширення компетенції Африканського суду з прав людини і народів.

Література:

1. Нгатеіо Акони Шани Павел Африканский суд по правам человека: история и современность [Електронний ресурс] // Нгатеіо Акони Шани Павел// Евразийский юридический журнал 2016. № 24 (245). Вып. 38. - Режим доступу

- до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/afrikanskiy-sud-po-pravam-cheloveka-i-narodov-istoriya-i-sovremennost/viewer>
2. Henry J. Steiner et Philip Alston, Human rights in context. Law, Politics, Morals, Oxford, Clarendon, 2007, p. 704.
3. Абашидзе А.Х., Солнцев А.М. Юбилей Африканской хартии прав человека и народов [Электронный ресурс] // Абашидзе А.Х., Солнцев А.М.// 2012. № 2 (45). - Режим доступа до ресурсу: <https://mgimo.ru/upload/iblock/f79/f793c5e87e72d4fa34d61eca9c5d1676.pdf>
4. Laurent Bado, «La crise de la démocratie occidentale en Afrique noire», Revue juridique et politique, janvier-avril 1999, p. 28.
5. Орошау В.В., Слинько А.А. Регіональна система захисту прав людини в Африці [Електронний ресурс] // Орошау В.В., Слинько А.А.// 2017. - Режим доступа до ресурсу: <https://elibrary.ru/item.asp?id=29417077>
6. Bekker G. The African Court on human and peoples' rights: Safeguarding the interest of African states // J. of African law. – Cambridge, 2007. – Vol. 51, N 4. – P. 151–172.